

BATI KAYNAKLI SÖZCÜKLERE KARŞILIKLAR

Dilimize Arapça ve Farsçadan giren sözcüklerin çoğuna, bugün Türkçe karşılıklar bulunmuştur. Başka bir söyleyişle, öz Türkçecilik tam bir yengi kazanmıştır bu alanda. Ancak şu son yıllarda üzerinde önemle durulması gereken yeni bir sorun daha ortaya çıkmıştır: Batı dillerinden dilimize giren sözcükler sorunu.

Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu, şubat 1970 toplantısında bir yarkurul seçmiş, bu yarkurulda Prof. Dr. Samim Sinanoğlu, Tahsin Saraç ve Emin Özdemir'i, Batı dillerinden dilimize girmiş ve girmekte olan yabancı sözcüklere karşılıklar bulmakla görevlendirmiştir.

Bu amaçla, çeşitli yapıtlar, sözlükler ve özellikle gazeteler taratılarak yabancı sözcüklerin saptanmasına başlanmıştır. Saptanan sözcüklerin kökleri ve Türkçede yüklendikleri anlamlar göz önünde tutularak bunlara karşılıklar aranmaktadır. Karşılıkların bulunmasında türetme, bileştirme ve örnekseme gibi yollarla yararlanılmaktadır. Bulunan karşılıklar, bundan böyle, olanaklar ölçüsünde açıklamalarıyla birlikte dergimizde yayımlanacaktır. Bu karşılıklar birer öneri niteliğindedir kuşkusuz. Ereğimiz, dilseverlerin ilgilerini bu alanda yoğunlaştırmak, Batı dillerinden dilimize yığın yığın girmekte olan yabancı sözcüklere karşı bilinçli bir savaşı başlatmaktır.

- Devalüasyon** : Latince, valere: güçlü, değerli olmak. De: "aşağı yönde" anlamına gelen önek. Fransızca-da, bu kökten gelen dévaluation: "değerini düşürme, değerini indirme" anlamıyla kullanılır. Türkçesi: **değer-düşürümü**. Örnek: Kimi durumlarda, parada yapılacak değer-düşürümü yararlı olabilir.
- Devalüe etmek** : (Paranın) **Değerini düşürmek** (bkz. devalüasyon)
- Devalüe olmak** : (Para hk.) **Değeri düşürülmek**. (bkz. devalüasyon)
- Direksiyon** : Latince, regere: yönelmek; yön vermek, yönetmek. Fransızcada bu kökten gelen "direction", Türkçede arabaya istenilen yönü vermeye yarayan teker manivela anlamıyla kullanılmaktadır. Türkçede fiil köklerine getirilen -(a)ç,-(e)ç soneki, eylemi yapmaya yarayan aracı gösterir. Bu verilere dayanılarak önerilen karşılık: **Yönelteç**.

Not: Aynı kökten Fransızcada türemiş, Türkçe-
de daha önce türetilmiş sözcükler:

directeur: yönetmen

directif: yönerge

Frigorifik

- : Latince, frigus, frigoris: soğuk. Facere: yapmak. Fransızcada, bu kökten gelen frigorifique “soğutma düzeni olan” anlamında kullanılmaktadır. Buna dayanılarak Türkçede, **soğutmalı**, karşılığı önerilmiştir. Örnek: Soğutmalı (kamyon); soğutmalı (gemi) vb.

Fuel oil

- : İngilizce, fuel: yakıt. Oil: yağ. Buna dayanılarak Türkçesi: **Yağ-yakıt, sıvı -yakıt.**

Grev

- : Fransızca, grève'den. İşçilerin, isteklerini işverene kabul ettirmek için, hep birden işlerini bırakması. Bu anlam göz önünde bulundurularak önerilen karşılık: **İşbırakımı, bırakım.** Örnek: Uçak fabrikalarında işbırakımına gidileceği söyleniyor. İstekleri kabul edilmezse, işçiler bırakma baş vuracaklar.

Grevci

- : **İşbırakımcı, bırakımcı.**

Kamp

- : Latince campus: düzlük, alan. Fransızcaya camp olarak geçen sözcük, 1° Ordu birliklerinin konakladığı alan, 2° (mec.) Taraf, cephe anlamındadır. Bu sözcük Türkçede şu anlamlarda kullanılmaktadır:

1- Dinlenme ve eğlenme amacıyla, belli bir süre için açık havada çadır ya da baraka gibi eğreti konutların kurulduğu konaklama yeri.

2- Eş düşünüş ve inanışlı kişilerin, karşı düşünce ve inanışta olanlara karşı kümelendikleri yer.

3- Tutsaklar, siyasal sürgünler vb.'nin topluca bulundurulduğu yer.

Türkçede -(a)k, -(e)k ekinin fiil köklerine gelerek yer adları türetmeye yaradığı göz önünde tutularak şu karşılıklar önerilmiştir:

1. anlam için: **Dinlenek** (Bu yaz Marmaris'te bir dinleneğe gideceğiz).

2. anlam için: **Yaka** (Son büyük savaştan sonra, dünya iki yakaya ayrılmıştır).

3. anlam için: **Toplanak** (Siyasal tutuklular toplanacağı).

Kritik

- : Eski Yunancada, crinein: yargıya bağlamak fiilinden türemiş olup Fransızcaya critique olarak geçmiştir. Tıp dilinde sonuçlanma evresine gelmiş bir durumu nitelemek için kullanılır; bunun yanında, daha geniş olarak, herhangi bir durumun şu ya da bu yönde sonuçlanacak bir kıvama geldiğini de göstermeye yarar. Fransızcadan gelen sözcük dilimizde bu anlamıyla de kullanılır; olumlu ya da olumsuz ama kaçınılmaz bir sonuçlanma söz konusu olduğundan, kritik için, **sonul** karşılığı önerilmiştir. Doğal, yasal, tüzel örneklerinde olduğu gibi, son köküne -(u)l eki getirilerek türetilmiştir. Örnek: Hastalık sonul bir durum göstermektedir. (Kritik sözcüğünün Türkçedeki öteki anlamları daha önce 1. (isim olarak) eleştiri, 2. (sıfat olarak) tehlikeli, kaygı verici sözleriyle karşılanmıştır.

Kuvöz

- : Latince, cubare: yatmak; kuluçkaya yatmak. Fransızcaya couver olarak geçen bu fiilden türemiş couveuse, 1. kuluçka makinesi, 2. erken doğmuş çocukların yaşaması için, içine konulduğu özel düzenli barınak anlamına gelmektedir. Türkçede -(a)k eki, fiil köklerine gelerek yer adları yapar. Buna dayanılarak, hekimlikte ikinci anlamıyla kullanılan bu sözcüğe, yaşamak fiilinden **yaşanak** sözcüğü türetilerek önerilmiştir.

Lokavt

- : İngilizce lock-out, to lock out: kapı dışarı etmek, dışarı atmak fiilinden. Türkçede bu sözcük, işverenin, işçi isteklerine boyun eğmemek için, işyerini kapatması eylemini belirtmektedir. Bu anlam göz önünde tutularak, **ışkapatımı**, **kapatım** karşılıkları önerilmiştir. Örnek: İşverenin, hangi durumlarda ışkapatımına (kapatıma) gidebileceği yasa ile saptanmıştır.

Rafineri

- : Fransızcada raffiner: İnceltmek; arıtmak anlamına gelir. Raffinerie, şeker, petrol vb. maddelerin arıtıldığı yer demektir. Türkçede de bu kul-

- lanılış göz önünde tutularak **arıtımyeri**, **arıtımevi** karşılığı önerilmiştir.
- Refuge** : Latince kaçmak anlamına gelen fugere fiil kökü ile, geri anlamını veren re- önekinden oluşmuş ve Fransızcaya sığınmak anlamına gelen (se) réfugier olarak geçmiştir. Bu kökten türemiş olan refuge sözcüğü Fransızcada sığınak, barınak; ayrıca, karşıdan karşıya geçerken yayaların taşıtlardan korunabilmeleri için caddelerin ortasına yapılmış kaldırım anlamına gelmektedir. Şehircilikte ve trafikte kullanılan bu son anlam için **ortakaldırım** karşılığı önerilmiştir.
- Revalüasyon** : (Fransızca Réévaluation) Sözcüğün kökü için bkz. Devalüasyon. Ancak, de öneki yerine, burada, yeniden anlamına gelen re öneki görülmektedir. Aynı nedenlerle sözcüğe **değer-yükseltimi** karşılığı önerilmiştir.
- Revalüe etmek** : bkz. revalüasyon: değerini yükseltmek.
- Rotatif** : Latince tekerlek anlamına gelen "rota" ve tekerlek gibi dönmek anlamına gelen rotare, Fransızcada dönerek işleyen anlamındaki rotatif sıfatını vermiştir. Aynı sözcük isim olarak, dönerek işleyen ve kısa zamanda çok sayıda baskı yapan bir basım makinesi anlamında kullanılmaktadır. Bu makinenin çalışma biçimi ve yaptığı iş göz önünde tutularak Türkçede, **döner-basar** karşılığı önerilmiştir.
- Self servis** : İngilizce self-service: kendi kendine hizmet. Mağaza ve lokantalarda müşterinin alacağı ve yiyeceği şeyleri kendisinin seçip alması anlamıyla Türkçede de kullanılmaktadır. Bu nedenle **buyur-al** karşılığı önerilmiştir. Örnek: Kimi lokantalar, buyur-al yolunu denemeye başladılar.

DİLBİLGİSİ TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu

6 lira
